



VAIDOTAS A. VAIČAITIS

Vilniaus Universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

TEISĖ Į TOS PAČIOS LYTIES SUTUOKTINIŲ SUSIJUNGIMĄ ARBA DAR KARTĄ APIE KONSTITUCIJOS INTERPRETAVIMĄ: VIENO KONSTITUCINIO TEISMO NUTARIMO ATVEJIS

The Right to Reunification of Same-Sex Spouses in Context
of Lithuanian Law on Legal Status of Foreigners or Again on
Interpretation of Constitution: Case of one Constitutional Court Ruling

SUMMARY

In this article, the Constitutional Court ruling of January 11, 2019 is analyzed not only from the perspective of the constitutional concept of family and marriage, but also from the broader perspective of Constitution interpretation, including aspects such as the relationship between constitutional principles and constitutional norms, the role of international and EU law in interpreting the Constitution, and the possibility of judicial dialogue in the jurisprudence of the Constitutional Court. The conclusions of the article ends with some methodology of interpretation of the Constitution, which can be applied not only to the constitutional concept of marriage and family, but also to all other provisions of the Constitution under interpretation.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje 2019 m. sausio 11 d. Konstitucinio Teismo nutarimas analizuojamas ne tik ir ne tiek iš šeimos bei santuokos konstitucinės sampratos perspektyvos, bet žvelgiant į šį nutarimą plačiau, t.y. per Konstitucijos interpretavimo prizmę, apimant tokius aspektus, kaip konstitucinių principų ir normų santykis,

RAKTAŽODŽIAI: Konstitucinis Teismas, Konstitucijos interpretavimas, konstituciniai principai ir normos.

KEY WORDS: Constitutional Court, interpretation of the Constitution, constitutional principles and norms.

tarptautinės ir ES teisės įtaka aiškinant Konstituciją bei teismo dialogo galimybė Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Straipsnio išvadose pateikiamos tam tikros nuostatos dėl Konstitucijos interpretavimo metodologijos, kurią galima pritaikyti ne tik santuokos ir šeimos konstitucinei sampratai, bet ir aiškinant visas kitas Konstitucijos nuostatas.

ĮVADAS

Dar 2017 metais Lietuvos žiniasklaidoje pasirodė informacija apie ginčą vienoje administracinėje byloje, kai Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus Ministerijos (Migracijos departamentas) atsisakė išduoti leidimą laikinai gyventi Lietuvoje (šeimos susijungimo pagrindu) Baltarusijos piliečiui, kuris 2015 metais Danijoje sudarė santuoką su tos pačios lyties Lietuvos Respublikos piliečiu. Migracijos departamentas tokį savo sprendimą rėmė konstitucine santuokos samprata, pagal kurią sutuoktiniais Lietuvoje gali būti laikomi tik vyrai ir moteris. Minėti asmenys apskundė tokį Migracijos departamento sprendimą, kurį pirmos instancijos teismas paliko galioti, o Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (LVAT) nusprendė kreiptis į Konstitucinį Teismą su klausimu dėl legislatyvinės omisijos, t. y. klausdamas, ar tai, kad įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 43 straipsnio 1 d. 5 punktą nenumato galimybės išduoti leidimo laikinai gyventi Lietuvoje užsieniečiui (šeimos susijungimo atveju), kai jis užsienio valstybėje yra susituokęs su tos pačios lyties Lietuvos piliečiu, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. 2019 m. sausio 11 d. nutarime Konstitucinis Teismas nusprendė nenagrinėti legislatyvinės omisijos klausimo, o pasisakyti dėl minėto įstatymo nuostatos, teigiančios, kad „leidi-

mas laikinai gyventi gali būti išduodamas užsieniečiui šeimos susijungimo atveju [...], kai Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio *sutuoktinis, kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis*“. Taigi, Konstitucinis Teismas nusprendė, kad „užsieniečio *sutuoktinis, kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis*“, šio įstatymo kontekste apima ir tą, kuris užsienyje susituokęs su tos pačios lyties asmeniu.

Tuo pačiu Konstitucinis Teismas šiame nutarime konstatavo, jog toks „sutuoktinio“ termino reikšmės išplėtimas gali būti taikomas tik užsieniečio judėjimo laisvės, numatytos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“, pagrindu ir „negali būti aiškinamas kaip keičiantis Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą santuokos sampratą“ (pagal kurią santuoka gali būti sukurta tik vyro ir moters laisvu sutarimu). Taip pat Konstitucinis Teismas konstatavo, jog šis nutarimas nereiškia, kad tos pačios lyties užsieniečio ir Lietuvos Respublikos piliečio užsienyje sudaryta santuoka pagal Konstituciją turi būti įtraukta į apskaitą Lietuvos Respublikos civilinės metrikacijos įstaigoje. Taip pat Teismas pripažino, jog atsižvelgiant į objektyvius ir konstituciškai pagrįstus kriterijus, gali būti nustatytas diferencijuotas valstybės globos ir paramos šeimai teisinis reguliavimas. Vis dėlto, kaip matysime vėliau, abejotina, kad terminas „sutuoktinis“

gali turėti skirtingą reikšmę pagal Lietuvos Konstituciją, kad santuoką sudaryti Lietuvoje gali tik skirtingų lyčių asmenys, o pagal minėtą įstatymą – kad Lietuvos institucijos turi pripažinti Lietuvos Respublikos piliečio *santuoką*, sudarytą užsienyje su tos pačios lyties asmeniu, kaip sukuriančią šeimos santykius (šiuo atveju – judėjimo laisvės kontekste).

Šis straipsnis iš dalies yra tęsinys ankstesnio autoriaus straipsnio „Šiuolaikinio konstitucionalizmo samprata“ (Vaičaitis 2017). Kalbant apie straipsnyje analizuojamų problemų iširtinumo lygį Lietuvos konstitucinės teisės mokslo publikacijose, reikia pasakyti, jog apie konstitucines nor-

mas ir principus rašė Egidijus Kūris (Kūris 2001; 2002; 2004), apie „ekstrakonstitucinius“ šaltinius, interpretuojant Konstituciją, rašė Ronaldas Dworkinas (Dworkin 2005), konstitucinius principus nagrinėjo Robertas Alexy (Alexy 2010), santuokos ir šeimos konstitucinė samprata Lietuvoje buvo analizuota tik fragmentiškai (Sagatys 2010; Jarašiūnas 2011, Vaičaitis 2012), apie tos pačios lyties santuokas sudariusių asmenų judėjimo laisvę pagal ES teisę rašė Loreta Šaltinytė (Lietuvos teisė 2018: esminiai pokyčiai 2019), o teisminis dialogas, kaip atskiras reiškiny, kol kas praktiškai nesulaukė Lietuvos teisės mokslo atidesnio dėmesio (Vaičaitis 2017).

1. ŠEIMOS IR SANTUOKOS INSTITUTŲ KONSTITUCINĖ SAMPRATA

Kaip jau buvo minėta, šioje konstitucinės justicijos byloje pareiškėjas suabejojo, ar įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ reguliavimas, tiksliau, legislatyvinė omisija, t. y. tai, kas pareiškėjo žodžiais tariant, „nėra nustatyta“ (dėl tos pačios lyties asmenų užsienyje registruotos santuokos ar partnerystės pripažinimo šeimos santykiais šio įstatymo 43 str. 1 dalies prasme), be kita ko, atitinka Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime suformuluotą konstitucinės jurisprudencijos nuostatą, pagal kurią „konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi“. Kaip matysime vėliau, toks pa-

reiškėjo pateiktas 2011 m. rugsėjo 28 d. Konstitucinio Teismo nutarimo citavimas yra nepilnas, nes jame nepaminėta, kad jame konstitucinė šeimos samprata siejama, be kita ko, su „vyro ir moters bendru gyvenimu“. Nežiūrint to, šiame nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, jog pagal Konstituciją, minėtą įstatymą „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ reikia suprasti taip, kad leidimas laikinai gyventi užsieniečiui šeimos susijungimo atveju gali būti išduodamas ir tada, kai Lietuvos Respublikoje gyvena tokio užsieniečio tos pačios lyties Lietuvos Respublikos pilietis, su kuriuo kitoje valstybėje teisėtai buvo sudaryta santuoka ar registruotos partnerystės sutartis. Šį teiginį Konstitucinis Teismas grindė tuo, jog šioje konstitucinės justicijos byloje aktuali yra ne santuokos, o šeimos konstitucinė samprata, kuri „be kita ko, yra neutrali lyties požiūriu“. Beje, išvesda-

mas pastarąją šeimos „neutralumo lyties požiūriu“ sampratą, Teismas rėmėsi Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija, visų pirma jo 2018 m. birželio 5 d. sprendimu byloje C-673/16 Coman ir kt. Tačiau, kaip matysime vėliau, tokia pozicija galimai neatitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos turinio, tiek ir jos viršenybės kitų teisės aktų atžvilgiu.

Tiesa, prieš pateikiant sisteminių požiūrį į konstitucinės šeimos sampratą, čia galima priminti, jog Teismas šiame nutarime nekvestionavo Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalies nuostatos, kurioje yra įtvirtinta kad santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu ir pripažino, kad „kitokia santuokos samprata Lietuvos Respublikos įstatymuose negali būti įtvirtinta atitinkamai nepakeitus Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalies“. Tačiau, kaip jau buvo minėta, šį teiginį Konstitucinis Teismas praktiškai paneigė kitu teiginiu, t. y. konstatuodamas, jog leidimas laikinai gyventi užsieniečiui, „šeimos susijungimo atveju“ (minėto Įstatymo prasme) gali būti išduodamas, kai Lietuvos Respublikoje gyvena tos pačios lyties Lietuvos pilietis, su kuriuo kitoje valstybėje teisėtai sudaryta santuoka.

Visų pirma čia kyla klausimas, ar šioje byloje esminis tyrimo objektas buvo konstitucinė šeimos samprata, ar konstitucinė santuokos samprata? Manytina, jog pagrindinis objektas šioje byloje buvo būtent Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalies nuostata, jog „santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu“ todėl, kad Konstitucinis Teismas čia ėmėsi aiškinti Įstatymo nuostatą apie Lietuvos pilietį – užsieniečio *sutuoktinį*, t. y., kad

„leidimas laikinai gyventi gali būti išduodamas užsieniečiui šeimos susijungimo atveju [...], kai Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio *sutuoktinis*, kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis“. Taigi, Migracijos departamentas (įstatymo 43 str. 1 dalies kontekste), nustatydamas šeimos ryšių egzistavimo faktą, galėjo remtis tik jam pateiktu dokumentu, patvirtinančiu apie užsienyje registruotą šių dviejų asmenų santuoką, o ne atlikti tyrimą dėl dviejų asmenų faktinių santykių nustatymo. Todėl šioje konstitucinės justicijos byloje vertinimo atskaitos taškas yra tai, ar Lietuvos migracijos departamentui reikia užsienyje sudarytą *santuoką* su tos pačios lyties užsieniečiu sudariusį Lietuvos pilietį laikyti šeima Lietuvos Konstitucijos prasme. Taigi, Konstitucinio Teismo argumentai apie šeimos konstitucinę sampratą šiame nutarime tiek, kiek jie nebuvo susiję su santuokos samprata, galėtų būti vertinami, kaip *obiter dicta* motyvai, nes jie nėra tiesiogiai susiję su šios bylos pagrindine konstitucingumo problema. Tačiau, kadangi Konstitucinis Teismas šiame nutarime pagrindinį akcentą siejo būtent su konstitucinės šeimos samprata, todėl būtina čia kiek detaliau ją aptarti.

Taigi, sistemiškai žvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstituciją, galima konstatuoti, jog santuoka Lietuvoje nėra vienintelė šeimos santykių sukūrimo forma (38 str. 3 dalis), nes be jos Konstitucija numato ir antrą šeimos atsiradimo pagrindą – motinystės bei tėvystės institutą (38 str. 2 dalis), t. y. tėvų-vaikų santykius, atsiradusius iš vaikų gimimo ir/ar įsivaikinimo, nepriklausomai nuo santuokos sudarymo fakto. Be to, Konstitu-

cijoje yra įtvirtintas svarbus sutuoktinių teisių lygybės principas bei tėvų ir vaikų tarpusavio teisių ir pareigų institutas, įpareigojantis pirmuosius „auklėti ir išlaikyti“ vaikus iki pilnametystės, o antruosius „gerbti tėvus ir globoti juos senatvėje“ (Konstitucijos 38 str. 5–7 d.). Manytina, jog panašiai pozicijai pritarė ir Konstitucinis Teismas jau minėto 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimo dviejose vietose, konstatavęs, „kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 38 straipsnio nuostatas, santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų kurti šeimos santykius, tačiau tai nereiškia, kad Konstitucija, *inter alia* jos 38 straipsnio 1 dalies nuostatos, nesaugo ir negina kitokių nei santuokos pagrindu sudarytų šeimų, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendro gyvenimo, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, vaikų bendro auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu priimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas“. Taigi minėtame Konstitucinio Teismo nutarime Teismas konstitucinę šeimos sampratą (be santuokos) dar siejo ir su „santuokos neįregistruvusių bendrai gyvenančių vyro ir moters, jų vaikų (įvaikių), vieno iš tėvų, auginančio vaiką (įvaikį), ir kt.“

Tuo tarpu 2019 m. sausio 11 d. nutarime Teismas į konstitucinę šeimos sampratą papildė teisine novela, teigdamas, kad „konstitucinė šeimos samprata, be kita ko, yra *neutrali lyties požiūriu*“, nepamindamas 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime šeimos konstitucinės sampratos formuluotėje įvardintų „santuokos neį-

registruvusių bendrai gyvenančių vyro ir moters, jų vaikų (įvaikių), vieno iš tėvų, auginančio vaiką (įvaikį)“. Be to, Teismas šiame nutarime konstitucinę šeimos sampratą susiejo su tokiomis sociologinio ir ideologinio pobūdžio sąvokomis, kaip asmenų „lytinė tapatybė ir (ar) seksualinė orientacija“ bei vertinimais apie „vyraujančias daugumos visuomenės narių nuostatas ar stereotipus“. Vis dėlto, šio straipsnio kontekste pasakytina, jog Konstitucinis Teismas gali keisti savo precedentus, tačiau tam būtina, kad jis tokį savo sprendimą nukrypti nuo precedento konstituciškai pagrįstų. Dėl šios priežasties Teismo teiginį apie konstitucinę šeimos sampratą, kaip „neutralią lyties požiūriu“, galima būtų suprasti kaip taikomą išimtinai motinystės, tėvystės ir vaikystės konstituciniam institutui (t. y. tėvų-vaikų santykiams), o ne šeimos partneriams.

Taigi grįžkime prie konstitucinės šeimos sampratos. Čia galėtume išskirti dvejopą „požiūrio kampą“ į šeimos institutą, t. y. kad Konstitucija į šeimą žvelgia: 1) per žmogaus teisių prizmę ir 2) kaip į autonominę *sui generis* konstitucinę vertybę. Pirmasis (žmogaus teisių) požiūris į šeimą atsispindi Konstitucijos 22 straipsnyje, kur „šeimyninis gyvenimas“ siejamas su žmogaus privatumu; taip pat 31 straipsnyje, kuriame įtvirtintas draudimas versti duoti parodymus prieš savo šeimos narius, ir 117 straipsnyje, įtvirtinančiame šeimyninio gyvenimo slaptumo apsaugą bei 146 straipsnyje, garantuojančiame socialinę ir/ar finansinę paramą žuvusių ar mirusių karių bei valstybės gynėjų likusiems šeimos nariams. Tuo tarpu antrasis (šeimos, kaip *sui generis* konstitucinės vertybės) požiū-

ris atsispindi Konstitucijos 111 straipsnyje, numatančiame galimybę Lietuvoje steigti šeimos specializuotus teismus bei 38–39 straipsniuose, kuriuose įtvirtinta valstybės pareiga teikti globą šeimai. Paminėtina, jog abi šios šeimos sampratos konstitucinės perspektyvos neprieštarauja, o papildo viena kitą.

Tačiau stipriausiai šeimos, kaip autonomiškos konstitucinės vertybės, samprata atsispindi 38 straipsnio 1 dalies nuostatoje, teigiančioje, kad „šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“. Ši nuostata visų pirma reiškia tai, kad valstybė pripažįsta šeimos santykių autonomiją ir teikia jai visokeriopą paramą. Būtent todėl Konstitucijos 26 str. 5 dalyje yra numatyta, jog tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus, o 40 straipsnyje – kad

valstybinėse ir savivaldybių mokyklose tikybos mokoma „tėvų pageidavimu“, o ne mokyklai ar valstybei nusprendus. Beje, Konstitucija daugiau jokio kito konstitucinio instituto neįvardina „valstybės ir visuomenės pagrindu“. Iš Konstitucijos galime daryti išvadą, kad toks ypatingas dėmesys šeimai joje įtvirtintas greičiausiai todėl, kad šeima (o ne valstybės institucijos ar kita socialinė aplinka) yra pagrindinė vaikų kaip būsimų visuomenės narių socializacijos, augimo ir auklėjimosi „dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais“ vieta. Beje, toks požiūris atsispindi ir 39 straipsnyje, kuris globą ir paramą šeimoms sieja būtent su vaikų auginimu ir auklėjimu.

Kadangi straipsnyje jau pradėta analizuoti Konstitucijos aiškinimo metodologiją, tai šį klausimą būtina aptarti atskiroje dalyje.

2. KONSTITUCINIAI PRINCIPAI, KONSTITUCINĖS NORMOS IR KONSTITUCIJOS INTERPRETAVIMAS

Kaip žinia, Konstituciją sudaro tarpusavyje susiję konstituciniai principai ir konstitucinės normos. Konstitucinių principų ir normų tarpusavio santykio klausimas iškilo skaitant pareiškėjo (LVAT) kreipimosi į Konstitucinį Teismą motyvus, kurie rėmėsi galimu legislatyvinės omisijos konstatavimu, t. y. tuo, kas įstatyme „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ nėra nustatyta. Taigi, viena vertus, LVAT teigė, jog leidimas laikinai gyventi užsieniečiui, užsienyje sudariusiam santuoką su tos pačios lyties Lietuvos piliečiu šeimos susijungimo atveju Lietuvoje neišduodamas „dėl draudimo tuoktis tos pačios lyties asmenims“ (numatyto Kons-

titucijos 38 str. 3 dalyje), o kita vertus, LVAT teigė, jog toks šeimos santykių nepripažinimas (minėto įstatymo kontekste) galimai prieštarauja Konstitucijos 22 straipsnio 1, 4 dalims, 29 straipsniui, 38 straipsnio 1, 2 dalims bei konstituciniam teisinės valstybės principui. Taigi, iš tiesų pareiškėjas čia kėlė ne legislatyvinės omisijos klausimą, o klausimą apie Konstitucijos 38 str. 3 dalyje numatytas normas (kad santuoką gali sudaryti tik vyras ir moteris) santykį su konstituciniais principais (t. y. žmogaus privataus gyvenimo apsaugos, lygiateisiškumo ir teisinės valstybės). Kitaip tariant, čia buvo klausama dėl Konstitucijos normų ir principų tarpu-

savio santykio darnos, o ne dėl legislatyvinės omisijos, nes pastarosios konstatavimas minėtame įstatyme (t. y. tiek, kiek įstatyme kas nors „nenustatyta“) niekaip nebūtų galėjęs išspręsti šio Konstitucijos vidinės darnos klausimo. Tačiau tuo atveju, jei konstitucinis principas konkuruoja su konstitucine norma, pastaroji turėtų „nusverti“ šioje konkurencijoje, nes abstraktaus pobūdžio principai paprastai negali būti tiesiogiai taikomi be juos sukonkretinančių normų. Kadangi Lietuvos Konstitucijos 38 str. 3 dalyje numatyta vyro ir moters santuokos konstitucinė samprata yra ne tik konstitucinė vertybė, bet ir konstitucinė norma, labai aiškiai nustatanti, kokie asmenys pagal lytį (ir kiek tokių asmenų) gali Lietuvoje sudaryti santuoką, todėl šioje konstitucinių nuostatų konkurencijoje pirmumą reikia teikti būtent 38 str. 3 dalies normai, kad „santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu“. Kitaip tariant, nei asmenų lygiateisiškumo, nei teisinės valstybės ar kiti konstituciniai principai negali paneigti minėtos Konstitucijos 38 str. 3 dalies normos dėl santuokos, kaip vyro ir moters susitarimo.

Todėl vargu ar ši LVAT kreipimasi į Konstitucinį Teismą galima būtų pripažinti tinkamai pagrįstu. Be to, nors Konstitucinis Teismas ne kartą sau yra pripažinęs legislatyvinės omisijos konstitucingumo tyrimo kompetenciją, vis dėlto galima kelti klausimą, ar šios praktikos ateityje nereikėtų atsisakyti, nes tokia Konstitucinio Teismo funkcija nėra *expressis verbis* įvardinta Konstitucijoje. Pagaliau, įdomu šioje konstitucinės justicijos byloje yra ir tai, jog Konstitucinis Teismas, nusprendęs priimti nagrinėti šią bylą dėl legislatyvinės omisijos konstatavimo galimumo, to klausimo visai nesprendė, o tiesiog pateikė minėto įstatymo nuostatos plečiamąjį išaiškinimą.

Pagaliau šios dalies pabaigoje reikia pasakyti, jog atidžiau pažvelgę į analizuojamą Konstitucinio Teismo nutarimą, galime pastebėti dar vieną (savarankišką) Teismo naudotą šeimos konstitucinės sampratos interpretavimo metodą – tai nuorodas į Europos teismų sprendimus, kas šiame straipsnyje bus vadinamas „teisminio dialogo“ argumentu, nusipelnančio atskiro dėmesio paskutinėje šio straipsnio dalyje.

3. TEISMINIS DIALOGAS KONSTITUCINIO TEISMO NUTARIME IR KONSTITUCIJOS VIRŠENYBĖ

Taigi, šios, paskutinės, straipsnio dalies kontekste norėusi atkreipti dėmesį į vadinamąjį *teisminio dialogo* reiškinių, kuris skatina teismus semtis patirties ne tik iš nacionalinių teismų, bet ir iš užsienio ar tarptautinių teismų praktikos. Toks požiūris svarbus todėl, kad paskutiniu metu, atsiradus daugiau teismų tarpusavio bendradarbiavimo formų

(ypač tai pasakytina apie Europos konstitucinius teismus) bei internete anglų ir kitomis kalbomis publikuojant įvairių šalių aukščiausių ir konstitucinių teismų sprendimų vertimus, toks reiškiny, kaip teisminis dialogas, tapo daug lengvesnis. Dar daugiau, Europoje vadinamasis teisminio dialogo fenomenas apima ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT), o

tarp Europos Sąjungos valstybių – ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (ESTT) sprendimų įtaką formuojant nacionalinių teismų jurisprudenciją.

Ne išimtis yra ir Lietuvos Konstitucinis Teismas, kuris kartais savo sprendimuose cituoja Strasbūro teismo, o po 2004 metų – ir Liuksemburgo teismo praktiką. Štai Europos žmogaus teisių teismo sprendimai per 25-erius Konstitucinio Teismo veiklos metus (t. y. nuo 1993 iki 2020 metų) buvo cituojami daugiau nei trisdešimtyje Konstitucinio Teismo nutarimų ir keliose išvadose bei sprendimuose. Tuo tarpu Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija nuo 2006 iki 2020 metų (t. y. per dvigubai trumpesnę laikotarpį) buvo cituota kiek daugiau nei dvidešimtyje nutarimų bei du kartus buvo kreiptasi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą.

Lietuvos Konstitucinis Teismas savo aktuose kartais pateikia ir kitų Europos valstybių (dažniausiai ES valstybių narių) konstitucinių teismų su konkrečia konstitucinės justicijos byla susijusių sprendimų jurisprudencijos apžvalgą. Tiesa, jis tai daro daug rečiau nei dėl Strasbūro bei Liuksemburgo teismų doktrinos, nes galėtume suskaičiuoti tik apie dešimtį tokių Konstitucinio Teismo nutarimų, tarp jų jau minėtą 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimą „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos“ nuostatų konstitucingumo, kuriame buvo pateikta ne tik Europos žmogaus teisių teismo susijusi jurisprudencija, bet ir Čekijos, Slovėnijos, Kroatijos, Vengrijos ir Prancūzijos konstitucinės priežiūros organų sprendimai, susiję su šeimos sampratos analize. Tiesa, pastarosios analizės pabaigoje Konstitucinis Teismas apibendrina, jog šeimos sampra-

tos aiškinimas minėtų užsienio valstybių konstitucinių teismų jurisprudencijoje nėra vienareikšmis.

Iš tiesų reikia pripažinti, jog lyginamoji teisėtyra, kaip mokslo šaka, yra labai svarbi, nes leidžia plačiau pažvelgti į nacionalinę teisinę sistemą, todėl analogiškai galima būtų vertinti ir vadinamojo teismo dialogo fenomeną, kuris, beje, sustiprina teisminės valdžios nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios, nes leidžia teismų sprendimus grįsti ekstranacionaliniais teisės šaltiniais. Tačiau tokia praktika ne visada gali būti priimtina, nes teismo sprendimas remtis „ekstranacionaliniais“ teisės šaltiniais gali prieštarauti nacionalinės konstitucijos viršenybės principui.

Jei grįžtume prie 2019 m. sausio 11 dienos nutarimo, tai reikėtų pažymėti, jog jo konstatuojamoji dalis susideda iš penkių dalių: „I. Ginčijamas ir su juo susijęs teisinis reguliavimas; II. Europos Sąjungos teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija; III. Europos Tarybos teisės aktuose įtvirtintas teisinis reguliavimas ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija; IV. Konstitucijos nuostatos ir oficialioji konstitucinė doktrina ir V. Įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 43 straipsnio 1 dalies 5 punkto atitikties Konstitucijai vertinimas“. Taigi, kaip matome, beveik pusę Konstitucinio Teismo nutarimo turinio apimties (jei neskaičiuosime pirmosios dalies), aiškinant Lietuvos Respublikos Konstituciją, sudaro ES teisės ir Europos žmogaus teisių konvencijos nuostatų bei aktualios Liuksemburgo ir Strasbūro teismų jurisprudencijos analizės pateikimas.

Čia svarbu būtų atkreipti dėmesį į Konstitucinio Teismo nutarime pateiktą Europos Sąjungos Teisingumo Teismo aktualią jurisprudenciją, iš kurios svarbiausias yra ESTT 2018 m. birželio 5 d. sprendimas byloje C-673/16 Coman ir kt., kuriame ESTT pateikė ES direktyvos 2004/38/EC (dėl judėjimo laisvės) išaiškinimą. Į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą kreipėsis Rumunijos Konstitucinis Teismas prašė išaiškinti, ar Direktyvoje vartojama sąvoka „sutuoktinis“ apima ir Europos Sąjungos piliečio tos pačios lyties sutuoktinį ne valstybės narės pilietį, su kuriuo Europos Sąjungos pilietis teisėtai susituokė pagal kitos valstybės narės teisę. Teigiamai atsakydamas į šį klausimą, ESTT konstatavo, jog minėta Direktyva turi būti „aiškina ma kaip draudžianti valstybės narės, kurios pilietybę turi Sąjungos pilietis, kompetentingoms valdžios institucijoms atsisakyti suteikti teisę gyventi tos valstybės narės teritorijoje minėtam trečiosios šalies piliečiui, motyvuojant tuo, kad šios valstybės narės teisėje nenumatyta tos pačios lyties asmenų santuoka“.

Taigi, čia reikia pripažinti, jog sąvoka „sutuoktinis“ tikrai turi skirtingą teisinį turinį pagal ES Piliečių direktyvą, kaip ji buvo išaiškinta minėtame ESTT sprendime, ir pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, tačiau tai nereiškia, kad ši Direktyva gali daryti įtaką aiškinant Lietuvos Konstitucijos nuostatas (Loreta Šaltinytė 2019: 66), nes tokiu atveju galėtų būti pažeistas Konstitucijos viršenybės principas.

Bet kuriuo atveju nacionalinės konstitucijos paprastai apima daug platesnį teisinių santykių spektrą, nei ES steigimo sutartis, todėl nacionaliniams konstitu-

ciniams teismams savo sprendimuose konstitucines žmogaus teises (šiuo atveju judėjimo laisvę) reikia derinti (subalansuoti) su kitais konstituciniais principais ir vertybėmis, be to, kaip jau buvo minėta, konstituciniai principai negali paneigti Konstitucijos 38 str. 3 dalyje numatytos normos dėl santuokos, kaip vyro ir moters sutarties. Tuo tarpu Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ginamų vertybių spektras yra daug siauresnis, todėl ne tik nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencija turi būti draugiška ES teisės atžvilgiu (angl. *European friendly*), bet ir atvirkščiai – ESTT jurisprudencija turėtų būti draugiška nacionalinėms konstitucijoms bei konstitucinių teismų doktrinos atžvilgiu. Tokio *draugiškumo* teisiniu pagrindu galėtų būti ne tik ES steigimo sutartyje numatytas subsidiarumo principas, bet ir pagarba nacionalinėms konstitucinėms tradicijoms, kas yra numatyta 2004 m. Lietuvos Respublikos Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“.

Taigi, jei šioje konstitucinės justicijos byloje būtų konstatuota Lietuvos Konstitucijos ir ES teisės normų konkurencija, tai reikštų, kad Lietuvos vykdomoji ir legislatyvinė valdžia turėtų imtis minėtos ES Piliečių direktyvos ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos derinimo iniciatyvos: inicijuoti atitinkamą Direktyvos arba Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio Pataisos procedūrą. Tačiau Konstitucinis Teismas, pats aiškindamas įstatyme vartojamą „sutuoktinio“ terminą, negali nepaisyti Konstitucijos 38 straipsnyje numatytos vyro ir moters santuokos sampratos.

KELETAS IŠVADŲ IR APIBENDRINIMŲ

Šiame straipsnyje, analizuojant vieną Konstitucinio Teismo nutarimą, trimis skirtingais tyrimo „pjūviais“ buvo keliamas klausimas dėl galimybės Migracijos departamentui pagal įstatymą „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ suteikti laikiną leidimą gyventi Lietuvoje „šeimos susijungimo“ pagrindu užsienio valstybės piliečiui, kuris užsienio valstybėje teisėtai sudarė santuoką su tos pačios lyties Lietuvos piliečiu. Visos trys perspektyvos leido priėti neigiamą atsakymą į aukščiau iškeltą klausimą, o jos apibendrinimus galima būtų formuluoti taip:

1. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją šeimos samprata yra gerokai platesnė nei santuokos konstitucinė samprata, nes apima ne tik sutuoktinių, bet ir nesusituokusių vyro ir moters (ar vieno iš jų) bei jų vaikų tarpusavio santykius.
2. Pareiškėjas (LVAT) kreipimesi šioje konstitucinės justicijos byloje kėlė klausimą dėl Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalies normos atitikimo kai kuriems konstituciniams principams. Jau vien dėl tokio kreipimosi vidinio prieštaravimo bei dėl to, kad Konstitucinis Teismas nenagrinėja kreipimųsi dėl Konstitucijos nuostatų tarpusavio santykio, Konstitucinis Teismas turėjo prašyti patikslinti kreipimąsi arba atsisakyti jį nagrinėti.
3. 2019 m. sausio 11 d. Konstitucinio Teismo nutarime, sprendžiant įstatymo Dėl „Užsieniečių teisinio statuso“ nuostatų atitikties Konstitucijai klausimą, pagrindinis dėmesys turėjo būti teikiamas konstitucinei santuokos sampratai, kuri kyla iš 38 str. 3 dalies

normos. Todėl Įstatyme „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ vartojamas terminas „sutuoktinis“ Lietuvos teisinėje sistemoje negali turėti skirtingos reikšmės nei ta, kuri nustatyta Konstitucijos 38 straipsnio 3 ir 5 dalyse.

4. 2019 m. sausio 11 d. nutarime Konstitucinis Teismas nukrypo nuo anksčiau savo konstitucinės šeimos sampratos, suformuluotos 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime, įvesdamas novelą, kad *konstitucinė šeimos samprata yra neutrali lyties požiūriu*, ir tai padarė, be kita ko, remdamasis ES teisės nuostatomis. Straipsnyje pritariama, kad Konstitucinis Teismas gali keisti savo precedentus, tačiau tam būtina, kad jis tokį savo sprendimą nukrypti nuo precedento konstituciskai pagrįstų. Dėl šios priežasties Teismo teiginį apie konstitucinę šeimos sampratą, kaip „neutralią lyties požiūriu“, reikėtų suprasti ne šeimos partnerių, o Konstitucijos 38 str. 2 dalyje minimo motinystės, tėvystės ir vaikystės konstitucinio instituto (t. y. tėvų–vaikų santykių) ribose.
5. Konstitucinių principų ir konstitucinių normų tarpusavio konkurencijos atveju – bendro pobūdžio konstituciniai principai negali „nurungti“ konstitucinių normų. Kitaip tariant, Konstitucijos 38 str. 3 dalyje suformuluotos normos, kad „santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu“, negalima paneigti apeliuojant į asmenų lygiateisiškumo, teisinės valstybės, asmens orumo bei kitus konstitucinius principus.
6. Teisminio dialogo fenomenas, kaip ir teismo precedento institutas, yra svar-

bus šiuolaikinės demokratinės teisinės valstybės, garantuojančios žmogaus teisių apsaugą, elementas, kuris leidžia sustiprinti teisminės valdžios nepriklausomumą kitų valdžių atžvilgiu. Tačiau Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos normų ir principų turinį, negali tiesiogiai remtis ES teise, Europos teismų doktrina bei kitų šalių konstitucinių teismų doktrina (juo labiau – Europos Tarybos institucijų rezoliucijomis ir rekomendacijomis), nepažeisdamas Konstitucijos viršenybės principo.

7. Lietuvos Respublikos Konstitucija

Literatūra

- Alexy Robert. 2010. *Theory of Constitutional Rights*. Oxford University Press.
- Dworkin Ronald. 2004. *Rimtas požiūris į teisę*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Dworkin Ronald. 2005. *Teisės imperija*. ALK.
- Danelienė Ingrida. 2019. Who is entitled to the right to respect for family life under the European Union law? *Teisė*. Nr. 110: 38.
- Gricius Paulius. 2018. Europos Sąjungos teisės taikymo tipai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, t. 109: 50–68.
- Jarašiūnas Egidijus. 2008. Kelios mintys apie Lietuvos dalyvavimo tarptautiniuose santykiuose konstitucinius pagrindus. *Teisė besikeičiančioje Europoje. Law in the changing Europe. Le droit dans une Europe en changement*. Liber Amicorum Pranas Kūris. MRU.
- Jarukaitis Irmantas. 2011. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Justitia.
- Kūris Egidijus. 2001. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija*, t. 23(15): 46–70;
- Kūris Egidijus. 2002. Konstitucijos dvasia. *Jurisprudencija*, t. 30(22): 16–31;
- Kūris Egidijus. 2002. Lietuvos Respublikos Konstitucijos principai, *Lietuvos konstitucinė teisė*. Lietuvos Teisės Universitetas.

negali būti aiškinama sociologinio ar ideologinio pobūdžio argumentais, todėl kritiškai turėtų būti vertinama Konstitucinio Teismo šiame nutarime pateikiami vertinimai apie „vyraujančios daugumos visuomenės narių nuostatas ar stereotipus“. Analogiškai turėtų būti vertinamas ir Konstitucinio Teismo bandymas Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintą asmenų lygiateisiškumo principą sieti su tokiais sąvokomis, kaip asmenų „lytinė tapatybė ir (ar) seksualinė orientacija“, kurios nėra vartojamos nei Lietuvos Konstitucijoje, nei kituose Lietuvos teisės norminiuose aktuose.

- Kūris Egidijus. 2004. Ekstranacionaliniai veiksniai Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui aiškinant Konstituciją. *Teisė*. T. 50: 78–93.
- Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos Konstitucija*. 2016. (Kolektyvinė monografija). VU.
- Lietuvos konstitucinė teisė*. 2017. (Autorių kolektyvas). MRU.
- Mesonis Gediminas. 2010. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: Registrų centras.
- Sagatys Gediminas. 2010. The concept of family in Lithuanian law. *Jurisprudencija*, Nr. 1(119).
- Šaltinytė Loreta. 2019. Teisės laisvai judėti tos pačios lyties santuokas sudariusiems asmenims pripažinimas Europos Sąjungoje ir Lietuvos Respublikoje, *Lietuvos teisė 2018: esminiai pokyčiai*. MRU.
- Vaičaitis Vaidotas. 2012. Teisės normatyvumas ir Konstitucinio Teismo kompetencija. *Teisė*, t. 85.
- Vaičaitis Vaidotas. 2017. Country Report – Lithuania. *International Law Through the National Prism: The Impact of Judicial Dialogue*. Ed. Wyrzumska, A. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego: 105–134.
- Vaičaitis Vaidotas. 2017. Šiuolaikinė konstitucionalizmo samprata. *Teisė*, t. 104.

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. 2004 m. liepos 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narys-tės Europos Sąjungoje“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 111-4123.
3. *Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija*. Euro-poros Sąjungos Oficialus leidinys. 2016 6 7 /C 202/389-405.
4. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 73-2539; TAR 2019-01-08, 2019-00220.
5. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851; *Žin.*, 2003, Nr. 39-1765; *Žin.*, 2008, Nr. 81-3186.
6. 2008 m. birželio 3 d. Seimo nutarimas „Dėl Vals-tybinės šeimos politikos sampratos patvirtini-mo“. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 69-2624.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. 1995 m. sausio 24 d. Lietuvos Respublikos Kons-titucinio Teismo išvada. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 9-199.
2. 1998 m. gruodžio 9 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.
3. 2011 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 1185564.
4. 2019 m. sausio 11 d. Lietuvos Respublikos Kons-titucinio Teismo nutarimas. *TAR*, 2019-01-11, Nr. 2019-439.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

1. 2018 m. birželio 5 d. Europos Sąjungos Teisin-gumo Teismo (Didžioji Kolegija) sprendimas byloje C-673/16 *Coman ir kt.* 2018 m. liepos 30d./C 268.